

CSERI Máté

DOI: 10.15170/DIKE.2023.07.01.12

joghallgató, a Jogtörténeti Tudományos Diákkör tagja
PTE ÁJK

**Megkeresztelt gazdaság:
a középkori angol céhek vallási aspektusai¹**

Baptised Economy: The Spiritual Aspects of Medieval English Guilds

This paper focuses on medieval English guilds, especially craft guilds. Christianity was the unquestionable spiritual force behind the results of the Middle Ages – and talking about these scientific, cultural, religious achievements one cannot omit the role of guilds. Besides their significant economic activities, their main goal was the salvation of souls and to avoid purgatory.

Keywords: *apprentice, Christianity, church, guild, journeyman, master, ordinance*

1. Bevezetés

Buji Ferenc, a magyar tradicionális iskola² képviselője szerint a középkori céhrendszer nem más, mint egy erőteljes értékrendszert tükröző „megkeresztelt gazdaság”. Egy interjú alkalmával feltették neki a kérdést: „Mit ért Ön azon, hogy a kereszténység tradicionalizálta a világot?” Gondolatait, amelyeknél jobb bevezető tanulmányomhoz nehezen található, a következőképp foglalta össze: „(...) az akkori világnak, társadalomnak és kultúrának minden egyes aspektusát, dimenzióját a keresztény igazságok, szempontok és elvek határozzák meg és hassák át, legyen az tudomány, életmód, filozófia, gazdaság stb. Ugyanis ez a tradíció: hogy tudniillik mindig a felül lévő határozza meg az alatta lévő, a szellemi az anyagit; végső soron pedig mindent Isten határoz meg, természetesen a közbülső tényezőkön, princípiumokon keresztül. A középkor nagyszerűségét és fénytéliségét nemcsak a gótikus katedrálisok, a gregorián ének és a lovagi szellem tanúsítja, hanem például a 'megkeresztelt gazdaság', a céhrendszer is. Gondolja csak meg: a céhek nem abban versengtek egymással, hogy melyikük jut nagyobb profithoz, hanem abban, hogy melyikük tud kisebb haszonkulccsal dolgozni! A gazdaságnak és az iparnak nem a pénz diktált – alulról! –, hanem egy magasabb erkölcsiség és a szolgálat szelleme – felülről.”³

A céhek a középkor társadalmi-gazdasági életének megkerülhetetlen szereplői voltak, szabályzataik értékes forrásai az összehasonlító jogtörténet-tudománynak. Az első ismert kiváltságlevél, amelyet angol céh kapott, II. Henrik⁴től származik (1154–1189), aki a londoni vászonkészítő szövőmesterek számára biztosított jogokat. János király (1199–1216) elvárta, hogy minden céh királyi kiváltságlevéllel rendelkezzen, amit díjért cserében kaptak meg. Később az uralkodók ezt az elvárásukat megismételték: a céhek feletti hatalmukat privilégiumok megadásával és elvételével kívánták biztosítani, és az ilyen kiváltságlevelek kiadása jelentős bevételt is

¹ A tanulmány rövidített változata a 2022. évi OTDK-ra benyújtott pályamunkának.

² BUJI, Metaphysicum et Politicum. A magyar tradicionális iskola bibliográfiája.

³ LÁSZLÓ – MÉZES, Az embernek önmagát a legnehezebb alakítania. Beszélgetés Buji Ferencsel 47.

biztosított a Korona számára.⁴ Tanulmányomban ezért arra teszek kísérletet, hogy a fennmarad angol célszabályzatok közül egy 1347-ből és egy 1364-ből származó forrás alapján bemutassam, hogy a keresztény tanítás, a keresztény hitelvek milyen módon hatottak a céhek működésére, illetve hogyan befolyásolták a céhek az őket körülvevő társadalmi miliót és gazdaságot. A forrásokból saját fordításomban közlök részleteket, melyeket a vonatkozó szakirodalom segítségével értelmezek. Bár a hazai történettudomány és jogtörténet-tudomány is számos értékes művet tart számon – elsősorban a kontinentális európai – céhek működéséről, a középkori angol céhek vizsgálata mindeddig kevésbé került a magyar kutatók érdeklődési körébe. A vizsgálat azért is indokolt, mert számos hasonlóság fedezhető fel a magyar és az angol céhek hatósági funkciói között, és a reformáció kora előtti nyugati kereszténység a közös szellemi alapot is biztosítja az összehasonlításhoz.

2. Az angol céhek karakterisztikája

2.1. Önkéntes társulás vagy kötelező személyegyesülés gazdasági tevékenység végzésére?

A magyar 'céh' szó a német *Zech* 'társaság/egylet' jelentésű szóból származik.⁵ Az angolszász kultúrkörben a '*guild*', más helyesírás szerint '*gild*' kifejezést használják, ami az Online Etymology Dictionary '*guild*' szócikke alapján az ószász '*geld*', illetve ófelnémet '*gelt*' 'pénz, fizetség' jelentésű kifejezésből ered.⁶ Seligman középkori angol céhekről szóló művében kitér a *guild* szó etimológiájára: „*A guild kifejezés (gild, gylde, gilde etc.) a korai dokumentumokban háromféle értelemben volt használatos: hozzájárulás, ünnep és társulás. Ezek közül az elsőnek van különös jelentősége. A szó gyökét az angolszász gylde, vagy geldan, 'fizetni' szóban találjuk meg, és ebben az értelemben, azaz fizetség, pénzbeli kompenzáció, a kifejezés előfordul a legkorábbi törvényekben és egészen sokáig a normann időszakban is fellelhető volt. Példaként nézzük meg a következő kifejezéseket: vergeld vagy vergild: gyilkosság miatt fizetett büntetés; hydgylde: rabszolgák által fizetett pénzösszeg, mellyel kiválthatták a korbácsolást; ceap gild: piaci ár; deovlum gelda: az ördögnek adott fizetség vagy neki tett felajánlás; a guild szót használták önmagában a pénzben megfizetett büntetésre is. A Domesday-ben a geldare szó a könyv szinte minden lapján szerepel, ahogy a gilda kifejezés is, azaz: 'fizetség a királynak', illetve geldabilis: 'fizetési kötelezettség'. Ebben az értelemben sokáig használták, a Hundred Rolls⁷ oldalain szereplő 'gilda/guda' kifejezést is így kell értelmezni [...] A korai egyesületek sajátos jellemzője volt a közös hozzájárulás, a gild kifejezést természetes módon és fokozatosan kezdték használni magára a társaságra, mint ahogy az ünnepségekre és vacsorákra is, melyeket ezekből a közös befizetésekből biztosítottak. [...] A kifejezés általános jelentése társaság lett, ezt kezdték el természetes módon használni mind a kereskedő, mind a mestercéhekre, bár ezek céljai eléggé különböztek az angolszász egyesületek és társadalmi testvériületek céljaitól.’’⁸*

⁴ Információim a londoni vászonnészítők honlapjáról származnak: <https://weavers.org.uk/about/history/1100-2/> (2022. 11. 20.).

⁵ Más magyarázat szerint a céh (*Zech*) az a társaság, amely közös anyagi felelősségviseléssel tartozik, mert tagjai közösen egyenlíti ki a számlát (*Zeche*), és maga a társaság a közös fizetés által jön létre. Lásd hozzá: NAGYBÁKAY, A céhvilág Magyarországon, *passim*. Ezt az értelmezést erősíti, hogy a *Zeche* (számla) alak a *guild-geld-gelt* párhuzamnak is megfelel.

⁶ Online Etymology Dictionary, Guild, <https://www.etymonline.com/search?q=guild>.

⁷ Az ún. *Hundred Rolls* Angliában a 13. század végén lefolytatott népszámlálás volt. Úgy tartják számon, mint a *Domesday Book* megismétlésére tett kísérletet; a *hundred* itt nem számnév ('100'), hanem közigazgatási egységet jelöl.

⁸ SELIGMAN, Two Chapters 102–104.

Általánosan elterjedt nézet szerint a céh olyan szakmai szervezet, amely kézművesekből és kereskedőkből áll, akik az ipar vagy kereskedelem egy adott ágának képviselői.⁹ Ezzel a közismert állítással szemben Seligman a következőképpen definiált: „Az első céheknek semmilyen szakmai vagy ipari kapcsolódása nem volt, ezek különféle okokból létrejövő önkéntes társulások voltak: az okok között politikai, társadalmi és vallási jellegűeket lehet megnevezni.”¹⁰ Cáfolta azt is, hogy a céhek kialakulásának bármi köze lett volna pogány szertartásokhoz. Számára egyértelmű, hogy általános emberi tulajdonságok, igények húzódnak meg a céhalapítások szándéka mögött: „Az a jelenség, hogy egyének összekapcsolták erőfeszítéseiket, mindig is létezett, hogy kiegészítse a kormányzat hibáit, és hogy lehetővé tegye a kölcsönös védelmet, szükség esetén. Az ember társas ösztöne, a munka és a vallásos áhitat közösségben való megélésének a liktetése mindig minden nemzetben megmutatta magát. Az ilyen társulások nevei természetesen változtak különböző országokban, és az általuk kitűzött célokat szolgálták egy olyan társadalomban, melyben léteztek és melynek igényei változtak. Az a felvetés azonban, hogy minden céh egy kútforrásból származik, teljességgel téves, ez a gyenge kísérellet, mely arra irányul, hogy felfedje a lehetetlent, magyarázatul szolgál oly sok tudós egyoldalú, divergens nézeteire.”¹¹

A legkorábbi angolszász céhek három típusba tartoztak: vallási vagy egyházi, szociális és védelmi jellegű céhek. Bár az utóbbi két típus jelentősége is kétségbe vonhatatlan, a tanulmány tárgya szempontjából elsősorban a vallási vagy egyházi céhek fontosak.

A kereszténység megjelenése komoly lendületet adott az apátságok gyors alapításának, és a 6. századtól kezdve a papi társulások száma is jelentős növekedésnek indult. A klérus találkozói hamarosan megkapták a *guild* nevet azáltal, hogy minden tagot rendszeres, állandó összegű hozzájárulás megfizetésére kötelezték. Mivel a *guild* szó eredetileg általános fizetséget jelentett, Edgar idején a papi *gylde*-est olyan kontextusban említették, mint amit rendszeresen beszédtek. Valamivel korábbi szarmazó kiváltságlevelekből a statútumok számos kombinációja is rendelkezésünkre áll. A Woodburyben található céhet Osborn püspök alapította, és más céheket Evesham, Chertsey, Bath, Pershore, Wynchcombe, Gloucester és Worcester településeiből *Wulfatan* egyesített sokkal nagyobb szervezetbe. Anyagilag hozzájárulni a közös kiadásokhoz, miséket mondatni az élőként, temetési szertartást tartani az elhunyt fivéreknek, egymás kölcsönös segítésének kötelezettsége, száz szegénynek a fürdetése, ételmezése és ruhával ellátása: ezek mind a tagok kötelezettségei, akik megfogadták, hogy amennyire csak lehetséges, igaz életet élnek és „*quasi cor unum et anima una*”¹². Ezek a papi céhek, melyek minden népesebb településen léteztek és melyeket teljesen átítatott a korai egyház tanítása, valószínűleg azonosak a későbbi Kalenders-céhekkel, legalábbis egy esetben mindenképp: egy 14. századi bristoli testvérület a maga eredetét egy 700-ban működő „papi kollégiumra” vezeti vissza.¹³

⁹ STEFON, Guild, <https://www.britannica.com/money/topic/guild-trade-association>.

¹⁰ SELIGMAN, Two Chapters 9.

¹¹ SELIGMAN, Two Chapters 10.

¹² „Egy szívből és lélekből valók [lesznek/legyenek]”. A magyar párhuzamokhoz, akár későbbi időszakból is lásd elsősorban Tuza Csilla és Bagi Zoltán Péter munkásságát.

¹³ SELIGMAN, Two Chapters 12–14.

2.2. A céhek szervezete

A középkori mestercéhek belső szervezete jól ismert a céhek dokumentumaiból, ez többé-kevésbé egész Európa-szerte hasonló alakzatot öltött. A céhek tagjaiból álló különféle bizottságok rendelkeztek bizonyos szabályalkotó jogosítványokkal, de a céh rendelkezéseit néhány vezető tisztségviselő hozta, tanácsadóikkal és segédekkel. A céhek rendkívüli módon hierarchizált formát öltöttek, rendszerük az inasrendszeren alapult. Ebben a felosztásban a céh tagjait a mesterek, a legények és az inasok hierarchiájára lehet bontani.

Az inasok ételt, ruházatot, szállást és képzést kaptak a mestertől, ezért cserébe fizetség nélkül dolgoztak nála. Miután letöltötték határozott idejű szolgálatukat, mely általában öttől kilenc évig terjedt (például a londoni kalapkészítők rögzítették szabályzatukban, hogy senki sem adhat hét évnél rövidebb képzést inasának¹⁴), az inasból legény lett, azaz egy olyan szakember, aki más mesternek dolgozik, és munkájáért bérrel fizetik ki.

A legényt (angolul *journeyman*; franciául *garçon, valet, compagnon, serviteur*¹⁵) jelentő kifejezésnek nincs köze az angol 'utazás' szóhoz. Eredete a francia *jour*, azaz 'nap' jelentésű szóra vezethető vissza, ahogy ezt az Online Etymology Dictionary kifejti, ami egyébként a *journeyman* kifejezésre a „*másnak béréért dolgozó, egy adott szakmában jártas szakember*” meghatározást adja.¹⁶ A legény szakmai rátermettségét a mesterművel (*opus magnus*) volt képes igazolni. Előfordulhatott, hogy a céhen belül a mesteri státuszig vitte, amikor is saját műhelyt alapított, és ő maga vett fel és képzett ki inasokat. Akármilyen céhet vizsgálunk is, általában a céhek mesterei nem csak szakmai kompetenciákkal rendelkeztek, de jelentős vagyonnal és társadalmi tekintéllyel, befolyással.

A mester olyan tapasztalt, elismert képességekkel rendelkező szakember volt, aki inasokat vett maga mellé, valamint irányította a céhet és a benne dolgozó legényeket. Az inasok többnyire gyerekek vagy pubertáskorú fiatalok voltak, akik a mester családjánál kaptak szállás és ellátást, és maga a mester tanította meg őket a mesterség fortélyaira.

A három fő szinten kívül még voltak olyan különleges jogállások, mint a „*mívlátó mester [aki] a termékek minőségét ellenőrizte, az atyamester pedig a legényeket felügyelte*”.¹⁷

Az inasrendszer volt a mestercéh alapeleme, ez biztosította a céh működésének, hagyományainak és személyzeti ellátásának kontinuitását, ezek pedig együttesen a céh vagyoni jólétéért feleltek. Az inasság bizonyos mesterségek esetén igen nagy megbecsülésnek örvendett, komoly elismerésnek számított, ha valamely család (fiú)gyermekét felvette magához egy mester, és az inas családja olykor komoly pénzösszegeket fizetett, hogy a család fiát a mester felvegye maga mellé inasának. Előfordult, hogy az inasi pozíciót kizárólag a mesterek fiainak vagy egyéb rokonainak tartották fenn, kívülállók nem kerülhettek be. Renard nem minden él nélkül jegyzi meg, hogy a „*mesterré válás formalitásai a minimálisra szorítkoztak, ha valakit az a szerezése ért, hogy egy mester fiának született*”.¹⁸

¹⁴ MEADOWS, A Sourcebook of English History 45.

¹⁵ RENARD, Guilds in the Middle Ages 21.

¹⁶ Online Etymology Dictionary, Journeyman, <https://www.etymonline.com/search?q=journeyman>.

¹⁷ BAGI, Bevezetés. A győri német varga, fazekas, süveggyártó és takács céhek kiváltságlevellei 6–17.

¹⁸ RENARD, Guilds in the Middle Ages 22.

A mestercéhek maguk ellenőrizték tagjaik tevékenységét (ahogy ez majd látható a londoni kalapkészítők szabályzatából), és céhes bíróságok és tisztségviselők vizsgálták ki azokat a panaszokat, melyek silány minőségű termékekkel kapcsolatban érkeztek be hozzájuk, bíróságok kiszabásával igyekeztek jobb belátásra bírni azokat a tagokat, akik nem tartották be a céhes szabályokat és szabványokat.¹⁹

A céh saját tagjai felett törvénykezési joggal bírt, amit a céhbíróság végzett, és fenyítő (pénzbírság, testi fenyítő) hatalommal rendelkezett. A céhek irányítási jogát a mesterek (céhmesterek) testülete, a céhgyűlés gyakorolta, amely megválasztotta a céh vezetőjét, a céhmestert.²⁰ Renard a lovaggá válás folyamatához hasonlítja azt a procedúrát, amin keresztül valaki mester lett: „*ahogyan a lovag esetében is, miután bebizonyította, hogy képzsének eleget tett, és mielőtt még felöltötte volna arany sarkantyúit, vallásos és szimbolikus szertartáson kellett keresztülmennie, amelynek elemei: a megtisztító fürdő, az eskütétel, a szentáldozás, így hasonlóképpen a céhes mesternek is, miután képességeiről kivizsgálás és egy magas minőségű termék elkészítése által bizonyosságot tett, eskütétel következett, szentáldozás, majd ünnepélyes keretek között lakoma elfogyasztása a barátokkal.*”²¹

A mestercéhek sokféle célkitűzést kívántak megvalósítani. Találkozóik során a következő „napirendi pontjaik” lehettek: imádkozni a testvériség elhunyt tagjainak lelkéért, az inasok felügyelete, a soron következő helyi választások, egyenruhák újratervzése, egy alapítvány pénzügyi támogatása, a termékek árának megvitatása, vásárlókkal való bánásmód. Ennek a sokszínű tevékenységnek a sorába illik az is, hogy a céhek fontos szerepet vállaltak a város katonai védelmében és rendvédelmében.²²

2.3. A Londoni Kalapkészítő céh

„Az Úr 1347. esztendejében: A Londoni Kalapkészítők szabályai

Ezeket a szabályokat Thomas Leggy, London polgármestere fogadta el a Londoni Kalapkészítők kérésére

1. Először is, a kalaposok legfőbb tagjai közül hatot ki kell jelölni felügyelőnek. Ők irányítják és felügyelik a céhet, ahogy felügyelők teszik ezt más céhekben is.
2. Továbbá, senki sem készíthet vagy árulhat semmilyen fejfedőt, ha nem szabad, vagy nem a városból származik. Ha bárkit tetten érnek, hogy megszegi e szabályt, annak vissza kell adnia az elkészített vagy eladásra szánt kalapokat.
3. Továbbá a kalaposcéhben senki nem lehet inas hét évnél kevesebb időre. Bárki, aki máshogyan fogad inast, elveszti szabadságát, amíg azt meg nem váltja.
4. Továbbá, senki sem fogadhat inast a kalaposcéhben, aki maga nem londoni szabad személy.
5. Továbbá, a kalaposok felügyelői járjanak utána minden, a területen eladásra kínált kalapnak, olyan gyakran, ahogy ezt a szükség kívánja. A felügyelőnek pedig hatalmuk

¹⁹ STEFON, Guild, <https://www.britannica.com/money/topic/guild-trade-association>.

²⁰ Lásd bővebben: BAGI, Bevezetés. A győri német varga, fazekas, süveggyártó és takács céhek kiváltságlevellei 6–17.

²¹ RENARD, Guilds in the Middle Ages 22.

²² Hazai viszonylatban lásd hozzá: BAGI, Bevezetés. A győri német varga, fazekas, süveggyártó és takács céhek kiváltságlevellei 6–17.; RIGÓ, Guild Support in Hungary (1307–1872) 240–271.

van bármely hibásnak vélt kalapot lefoglalniuk, a polgármester elé vinniük, így büntetethetők azok, akik hibásan teljesítettek.

6. *Továbbá, néhányan a céhből szerény minőségű kalapokat készítettek, és ez megtéveszti a köznépet, nagy botrányt, szégyent és anyagi veszteséget hozva ezzel a kalaposcéh becsületes tagjaira. Így hát a céh egyik tagja sem dolgozhat éjjel, csakis nappal, amikor a felügyelők vizsgálhatják munkáját. Bárki, aki máshogyan tesz, büntetést fizet a Céhes Kamarának első- és másodízben, harmadjára elveszíti szabadságát.”²³*

Mint kitűnik a szabályzat szövegéből, a céhtagoknak komoly minőségbiztosítási követelményeknek kellett megfelelni, ezek hiányában az egész céhre vetett volna rossz fényt egy-egy hanyag munka, illetve ennek a terméknek a nyilvános értékesítése. Az „*erkölcsi minőségbiztosítás*” (azaz, hogy elkerüljék a korrupció gyanúját) az 1. pontban figyelhető meg: a legbecsületesebb, „*a leg törvénytisztelőbb*” tagok közül kell kiválasztani hatot. A 3. pontban a képzésre vonatkozó szabályt találunk, a minimális képzési idő meghatározása (7 év) is egyfajta minőségbiztosítás, ennél rövidebb időt kínáló tag komoly joghátrány elszenvedésére számíthat.

A 4. pontban egyfajta protekcionizmus, lokálpatriotizmus jelenik meg: a londoni kalaposcéh csak helyi mesterek inasképzését tette lehetővé, ezzel védve helyi tagjait. Érdemes megjegyezni egy másfél évszázaddal későbbi királyi rendelkezést, VII. Henrik idejéből, *Az idegeneket érintő szabályozások*-at (1485)²⁴, amelynek fő célkitűzése a City (azaz London) védelmezése az idegenek és külföldiek térnyerésétől, akik ekkoriban szokatlanul aktívnak mutatkoztak abban, hogy megkíséreljék megvetni lábukat a rohamosan táguló-fejlődő londoni üzleti életben. Ezeket az erőfeszítéseiket a városlakók ellenszenve kísérte, és ez a dokumentum hű lenyomata a londoniak általános ellenséges magatartásának, melyet más város lakóival vagy idegenekkel szemben tanúsítottak. Az idegen alatt itt a tengeren (La Manche csatornán, Doveri-szoroson) túli európai kontinenst kell érteni.

A 6. pont rendelkezik az éjszakai munkavégzés tilalmáról. Ennek a rendelkezésnek a megsértése jelentős joghátrányt helyez kilátásba (első két alkalommal bírság fizetése, majd szabadság elvesztése). Érdemes megjegyezni, hogy már ekkor tudatában voltak annak a fiziológiai ténycsoportnak, hogy a nappali munkavégzés sokkal hatékonyabb, mint az éjszakai. A leghatékonyabb pihenés, regenerálódás az, ha valaki teljesen kizárja a fényt. A biológiai óra ettől még felborul, hiszen a szervezet stresszként érzékeli a változást. A modern orvostudomány szerint ez a stressz magas vérnyomást és ennek következtében fellépő szívbetegséget és kettes típusú cukorbetegséget válthat ki. Megfigyelték ugyanis, hogy az éjszakai műszakban az emberek többet táplálkoznak, különösen jelentős mértékben növekedhet a szénhidrát-fogyasztása annak, aki éjszakai műszakban dolgozik. Ez már néhány éjszakai munkavégzést követően kialakulhat.

Ezzel együtt jár a hatékonyság rendkívül alacsony foka. Az éjszakai műszakok termelékenysége messze elmarad a nappaliakéval összehasonlítva. A reakcióidő hosszabb, ezért több a munkahelyi baleset, lankad a figyelem, magasabb a hibázás esélye, több selejt keletkezik. A az éjszakai munkavégzés a mai napig milliárdokban mérhető veszteséget okoz a modern

²³ MEADOWS, A Sourcebook of English History 45.

²⁴ MEADOWS, A Sourcebook of English History 80.

államoknak. Visszanézve a céhes szabályozást, teljesen érthető, hogy nem tűrték: a hatékonyság hiánya mellett akár versenytilalmi oka is lehetett az éjszakai munkavégzés tilalmának.

E szempontokon túl nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy az éjszakai munkavégzés elvetése biblikus eredetű is lehetett. Bár kifejezetten nincs olyan, a korból ismert vallási jellegű előírás, mely egyértelműen tiltaná, hogy éjjel bárki is dolgozzon, a Zsoltárok könyve említ egyfajta természetes rendet, melyben a nappalt a tevékenykedés, az éjjelt a pihenés idejének kell tekinteni. Ezt az „isteni rendet” az ember ne akarja felborítani – erre a középkor embere fokozottan figyelt. A 104. Zsoltárban ezt olvassuk: *„Sötétséget rendelsz és leszáll az éjszaka: ebben mozognak az erdő vadjai,/prédáért ordítanak az oroszlánkölykök, s eledelt kérnek maguknak Istentől./Ha felkél a nap, összegyűlnek, nyugalomra térnek tanyájukon. /Az ember kimegy dolgozni, és munkáját végzi egészen estig.”*²⁵ A teremtetést leíró első mózesi könyvben hasonló gondolattal találkozunk: az éjjel és a nappal elválasztása, külön világító égitestet is rendelt hozzájuk Isten: *„Megalkotta tehát Isten a két nagy világítót – a nagyobbik világítót, hogy uralkodjék a nappalon, meg a kisebbik világítót, hogy uralkodjék az éjszakán – és a csillagokat.”*²⁶ Ami a munkára szánt időt illeti, Richardson megjegyzi: *„A munkára fordítható napok számának korlátja spirituális igazolásnak örvendett. Az egyház a keresztények számára a bétfőtől szombatig tartó munkavégzést engedte, tiltott volt a munka vasárnap és még vagy ötven vallásos ünnepnapon. Egyházi ediktumok vezették be ezeket a kötelezettségeket. A céheknek nem volt joga ezeket megmásítani.”*²⁷

A céhekre nem csak a középkori Angliában, hanem általában jellemző volt, hogy a reklám minden fajtáját erkölcstelennek tartották, hiszen jó terméknek nem kell cégér, a rosszat pedig tiltották és büntették. Tagjaik és alkalmazottjaik felé szigorú erkölcsi elvárásokat fogalmaztak meg.²⁸

2.4. A posztókészítők céhe

Az eredeti okiratban szereplő angol *draper* kifejezés eredetileg ruhakészítőt jelentett, eltérően mai modern jelentésétől, ami: szövetáru-kereskedő, szövetkereskedő. A középkorban a draper egyaránt készített és értékesített, tevékenysége folyamatos változásokon ment keresztül és odáig jutott, hogy utóbb mindössze a gyártás felügyeletére és az elkészült termék eladására korlátozódott. A Posztókészítők Céhe az egyik legkorábbi mester-egyesület lehetett, kiváltságlevelük 1364-es keltezésű.²⁹ A levél messze legfontosabb jellemzőjének tűnik, hogy szabályozni, hogy hogyan kell elválasztani egymástól az egyes foglalkozásokat. Arra lehet következtetni, hogy szinte lehetetlen volt megfelelő felügyeletet ellátni olyan foglalkozási ágban, iparágban, ahol ennyire sokszínű, egymástól lényegesen különböző szakmák képviselői dolgoztak (bőrkikészítők, pénzszámlálók, acélművesek stb.). Ezeknek a szakmáknak valószínűleg meglehetett a saját önálló szerveződésük.

²⁵ 104. Zsoltár 20–23. Tanulmányomban, ha külön nem jelölöm, a Biblia Káldi-Neovulgáta fordítását használom.

²⁶ 1. Mózes 1:16.

²⁷ RICHARDSON, Guilds, laws, and markets for manufactured merchandise in late-medieval England 16.

²⁸ BAGI, Bevezetés. A győri német varga, fazekas, süveggyártó és takács céhek kiváltságlevellei 6–17.

²⁹ MEADOWS, A Sourcebook of English History 79.

„A Király üdvözlöte London polgármesterének és seriffjeinek. [...]

Ahogy eljutott hozzánk és tanácsunkhoz annak a híre, hogy London városa céhének rengeteg személye keveredik a Posztókészítők cébével, rengeteg csalást okoznak ugyanezen céb nevében – kárt okozva nekünk és népünknek, a korábban említett rendeletekkel ellentétben.

Mi azt akarjuk, hogy az említett rendeleteket betartsák, minden pontját, ezzel együtt, tanácsunk többségének beleegyezésével, hogy senki se használhassa a Posztókészítők Cébét sem Londonban, sem a város külterületein, hacsak nem volt ugyanezen céb inasa, vagy más megfelelő módon nem vették fel ugyanezen cébbe.

A bőrkikészítők, pénzszámlálók, acélművesek tartózkodjanak a maguk cébéhez, és semmilyen módon ne vegyüljenek a ruhák vagy posztók készítésébe, vásárlásába vagy eladásába, börtönbüntetés terhe mellett és az általuk készített, megvásárolt vagy eladott ruha értékének elvesztése mellett.”³⁰

Az idézett forrásban szereplő *sheriff* olyan vezető tisztségviselőt jelöl, aki egy angol megyében vagy ennél alacsonyabb szintű közigazgatási szinten teljesített adminisztratív és ítélkezési feladatokat. Ez a tisztség már a normann hódítás előtt is létezett. I. Vilmos uralkodása (1066–1087) idején megtörtént az egyházi bíróságok elválasztása a világiaktól, és a *seriff* megmaradt a megyei bíráskodás vezetőjének. Ő toborozta és vezette a megye haderejét, érvényt szerzett a *writ*-eknek, és a hódítást követő évszázadban polgári és büntető ügyekben ítélkezett. II. Henrik uralkodásától kezdve (1154–1189) azonban jelentős joghatóság-szűkítést éltek meg, mely elsősorban a *curia regis* (királyi bíróság, angolul: *King's court*) joghatóságának térnyerése miatt következett be. Ezt követően feladatai közé tartozott a megye bűneseteinek kivizsgálása, a megvádolt személy előzetes kivizsgálása, kisebb jelentőségű ügyekben ítélkezés, illetve azoknak a komolyabb bűncselekményekkel megvádolt személyeknek az előállítás, akiknek ügyében az utazóbírák (*justiciar*, *voyaging emissary*) fognak eljárni.

2.5. A céhes élet kegyes vonásai

Anglia középkori céheit megvizsgálva a fenti két céh példája alapján igazolható az az állítást, miszerint „a vallásos hit befolyásolja a gazdasági tevékenységet. Nagyszámú szakirodalom támasztja ezt alá. [...] a vallásos hit alakította a fejlődést és befolyásolta a szakmai szervezetek hatékonyságát”.³¹ Az inasképzés rendszere által hozzájárultak mások felemeléséhez, a társadalmi mobilitáshoz. A párhuzam a hazai céhes jellemzőkkel is megmutatkozik: „A céhek gazdálkodását és felépítését elsősorban a nem profitorientált termelés és kereskedelem jellemezte. A profitorientált működés célja a haszon megszerzése volt oly módon, hogy versenyben a többi vállalkozót lehetőleg kiszorítsa, tönkretegye, a hasznot a bérek minél nagyobb lefaragásával és a költségek közösségi áthárításával növelje. (A profitszerzésnek nem jellemzője a moralitás és a közösség iránti felelősség). A profitorientált cégek működése már a középkortól elválaszthatatlan volt a bankok hitelezésétől és kamat (uzsora) szerzésétől. A céhet a piacvédelem, a gondoskodás és az érdekképviselet jellemezte a városi közösségben. A céhek nem egymás kiszorítására, hanem a kereslet-igény minőséghez kötött közös kiszolgálására

³⁰ MEADOWS, A Sourcebook of English History 49–50.

³¹ RICHARDSON, Religion, Longevity and Cooperation 2.

szerveződtek, miközben gondoskodtak a céhből kapcsolódó családok megélhetéséről, egészségügyi ellátásáról, öreg és munkaképtelen ellátásáról, és felelősséggel viseltettek városuk sorsáért (szolidaritás).³²

A céheket *patronus* (lat. védőszent) kegyeibe ajánlották, és a céh helyben kápolnát épített tagjai számára. Karitatív tevékenységet is folytattak, nem csak a szegények és rászorulóknak körében, hanem általában a társaságban értelmezett közösségben.³³

A céhek hozzájárultak alapítványok létrejöttéhez (angol nyelven: *chantry*), melyek állandó jellegű, különleges és közérdekű (jótékony, iskolai, kórházi, tudományos, közművelődési) célra rendeltek egy meghatározott vagyontömeget azzal, hogy annak csak tiszta jövedelme volt igénybe vehető a rendeltetési célra.³⁴ Ahogy a téma egy kiváló ismerője írta: „Minden céh közös nevezője a vallásos célok kitűzése volt. Minden céhnek voltak vallásos jellegzetességei. Ez Angliaszerte sok városra volt igaz. Cambridge-ben a bőrművesek céhének védőszentje szent Katalin volt. A céh tagjai évente 16 pennyvel járultak hozzá szent Katalin képe előtt égő három viaszgyertyához. Amennyiben ezt a szervezet megengedhette magának, az elszegényedett tagok heti két pennyt kaptak, és ha maga a céh nem tudott, tehetősebb tagjai mindent megadtak a szerényebb anyagi körülmények között élő tagoknak, amit csak tudtak. Minden tag részt vett az elhunyt testvérek temetéseiben, gyászénekek éneklésében, gyászmiséken, és adott időközönként imádkoztak az elhunytak lelki üdvéért. Lincoln városában a szövőcéh tagjai Jézus Krisztus keresztségét tisztelték. A céhes ünnepeken és egyéb ünnepségeken résztvevő körmenet égő gyertyákat helyezett a központi templomban a keresztség elé. A tagok pénzügyi alapokat hoztak létre, hogy papokat fizessenek különböző vallásos feladatok elvégzéséért. A szegény tagokat a céh saját költségén temette el. Az elszegényedett tagok heti 12 pennyt kaptak három éven át, azonban további pénzügyi segítséget nem kaptak, amíg vissza nem fizették a korábbiakat. Csak két népszámlálásról tudunk, amelyben nem szerepel részletes leírás a céh vallásos tevékenységeiről.”³⁵

A témával foglalkozó tudósok többsége kiemeli azt a tényt, hogy minden mestercéhnek vallási szóhasználattal élve kegyes céljai voltak. *Sylvia Thrupp* szerint amellett hogy voltak szabályozások, mely a szakmai életet szabályozták, a céhek ezzel együtt karitatív és vallásos egyesületek is voltak, melyeknek szabályaik voltak a kölcsönös segítségnyújtásra, a viták békés rendezésére és a céhes tagságból fakadó lelki előnyök biztosítására.³⁶ *Ernest Pooley* bemutatja, hogy a mestercéheket vallási és testvéri egyesületekként hozták létre, védőszentjeik nevét feltüntették címükben, ez túlélte azt a folyamatot is, mely során kereskedőcéhekké váltak, illetve akár korunkban is fennállhatnak. Így a Posztókészítők Társaságának hivatalos neve a mai napig 'Boldogságos Szűz Mária Testvérületének Fivérei és Nővérei'.³⁷ A szabók céhe továbbra is Keresztelő Szent János testvérületéeként³⁸ működik. Az aranyművesek megmaradtak a 10. századi angol püspök, későbbi canterburyi érsek, *Szent Dunstan* testvérületének. Ezekben a céhekben a

³² BARNA – HORVÁTH – MÁTHÉ – TÓTH, Magyar jog- és államtörténet 127.

³³ STEFON, Guild, <https://www.britannica.com/money/topic/guild-trade-association>. Hazai viszonylatban lásd: RIGÓ, Guild Support in Hungary (1307–1872) 240–271.

³⁴ <http://lexikon.katolikus.hu/A/alap%C3%ADtv%C3%A1ny.html> (2022. 11. 20.).

³⁵ RICHARDSON, Craft Guilds and Christianity in late-medieval England 146.

³⁶ THRUPP, The Merchant Class of Medieval London 19.

³⁷ POOLEY, The Guilds of the City of London 9.

³⁸ Latinul: *confraternitas*. Egyházi hatóságtól hivatalosan jóváhagyott, többnyire laikus hívekből álló vallásos társulat, melyet előjáró vezet. Célja az istentisztelet, illetve a felebaráti szeretet egy meghatározott jócselekedetével szolgálni Istent és a felebarátot. <http://lexikon.katolikus.hu/C/confraternitas.html> (2022. 11. 20.).

kereskedői véna eleinte nem volt kitapintható, nemzedékekkel később fejlődött csak ki, és egészen a reformációig minden céh megtartotta vallásos orientációját.³⁹

Céhes rendeletek (ún. *ordinance*) szabályozták a mindennapi szakmai feladatokon túl a céhek vallásos feladatait is. A szabályozások megkövetelték a tagoktól, hogy vallásos életvitelt folytassanak, tartózkodjanak a bűntől, osszanak alamizsnát, végezzenek imádságokat a tagok lelki üdvéért, vegyenek részt a céhes vallásos alkalmakon, illetve minden céhtag temetésén is jelenjenek meg. Példák tárháza áll rendelkezésünkre. 1388-ban Norwich városának egy céhe három fontnyi viasz megfizetésére büntette azokat a tagokat, akik kihagyták a céhes ünnepnapot követő reggelen az istentiszteletet. A szabók hasonló körülmények között fél fontot róttak ki, és két font viaszt kellett azoknak a tagoknak fizetniük, akik elmulasztották a céh fivéreinek és nővéreinek lelki üdvéért mondott imádságot. Lynnbén a Hajósok egy fontnyi viasz megfizetésére ítélték azt, aki céhes temetést mulasztott, és az is ekkora büntetést kapott, aki korábban távozott a temetésről.⁴⁰

Az érett középkor egyháza támogatta a céhekben való részvételt, a céhes tagságviselést, holott nem is kifejezetten ez – azaz a tagság maga – volt a szándékuk. A tisztítóhely tana azt sugallta, hogy a túlvilágon megtapasztalható fájdalom enyhíthető a földi világban élők imádságai által. A céhek tagjai imádkoztak egymásért, így azt hitték, hogy céh tagjának lenni annyit jelent, hogy a túlvilági fájdalom csökkenthető. Még mindig jobb egy rossz céhben lenni, mint egyáltalán semmilyen céhben sem. Vannak tudósok, akik úgy tekintenek a céhekre, mint középkori gazdasági társaságokra, akiknek az volt a célja, hogy azt hitessék el az emberekkel, hogy rajtuk kívül szinte lehetetlen érvényesülni. És valóban, sokszor ez így is volt: az ő egyedárusága volt a gypjű; díjakat vetettek ki az általuk ellenőrzött utak és kikötők céhen kívüli használóira; a biztonságos utazás kiváltságát is ők tudták biztosítani; a céhen kívüli kontárokát üldözték, szerszámaikat és portékáikat összetörték: igen valószínű, hogy egy céh tagjának lenni szükségszerű volt.

A következő idézet remekül szemlélteti, hogy a céhes tagsági jogviszony mennyire nyomott hagyott a tagok önazonosságán, illetve milyen mértékben befolyásolta a tagok társadalomban elfoglalt helyét: „*Ádám idősebb fia szántó-vető vala, míg az ő fivére íbász. Az Embernek Bukása által jöttek létre minden tudományok, a hittudomány, a jog és az orvoslás; azonban ha megmaradtunk volna makulátlannak, mint amilyenek voltunk, midőn a Teremtő Ujjai közül létre jöttünk, a Gyakorlatias Mesterségek mind szükségesek volnának. A Világ Születésekor, a jogtudorok civakodása, a bölcselők okoskodása és a hittudorok zavaros ármánykodása előtt a mesteremberek voltak a leginkább becsben tartva.*”⁴¹ Ebben a céhes történelemértelmezésben a mesterségüket gyakorló szakembereket olyannak mutatja be, mint akik Ádám és Éva bűnbeesése nélkül is léteztek volna.

Ahogy mindent, amit a középkori ember végzett – legyen az családi élet, munka, hadviselés – így a céhek világát, hétköznapijait, szabályaikat is áthatotta a kor meghatározó szellemi ereje, a kereszténység. Ez meglátszott magában a céhek alapításában, tevékenységeikben, céljaikban. Annak az állításnak az igazságtartalma, miszerint Európa keresztény (volt), nem abban érhető tetten, nem abban mérhető, hogy a kontinens lakosságának többsége ténylegesen hitét gyakorló keresztény és a misztika mélységeiben éli életét, hanem sokkal inkább olyan

³⁹ POOLEY, The Guilds of the City of London 8–12.

⁴⁰ RICHARDSON, Craft Guilds and Christianity in late-medieval England 158.

⁴¹ APPLEBAUM, The Concept of Work 369.

jelenségekben, hogy a vasárnap pihenőnap, a legtöbb munkaszüneti nap vallási eredetű, szinte minden településen található valamilyen keresztény felekezet temploma, a turisták a katedrálisokra kíváncsiak, a múzeumok a keresztény liturgia kincseit tárják az odalátogatók elé és még mindig sokan ragaszkodnak olyan szertartásokhoz, mint a gyerekkereszttség, az egyházi esküvő vagy egyházi temetés.

3. Zárszó helyett

Európa bölcséleti alapja és jogrendje sajátosan európai (görög és római), míg „*lelke*”, meghatározó vallása a kereszténység, mely idegen test a földrészen: *Jézus Krisztus* tanításai a Közel-Keleten születtek, de az ő „*útját*”⁴² követő vallás Európában lett naggyá, világvallássá. *Richard Tarnas* ékesszóló leírását idézve: „[az egyház] *dicsőségének középkori magaslatán [...] Európa szinte egésze katolikus, az emberi történelem naptárrendszere Krisztus születési dátumára épül, a római pápa spirituális és sokszor világi értelemben is uralkodóként magasodik a keresztényi áhítattal áthatott tömegek fölé; gótikus katedrálisokat látunk, kolostorokat és apátságokat, kéziratmásolókat, tudósokat munka közben, a papok, szerzetesek és apácát ezreit, a soba nem látott mértékben kiterjedt betegellátást és a szegényekkel való törődést, a szentségek rituáléit, a nagy egyházi ünnepnapokat, a körmeneteket és fesztiválokat, a ragyogó egyházi képzőművészetet és a gregorián dallamokat, a moralitásokat és a misztériumjátékokat, a latin nyelv elterjedtségét a liturgiában és a tudományokban [...]*”⁴³ A középkori Anglia nem szűkölködött keresztény csúcspontokban, elég csak a 14. század második feléből származó, ismeretlen szerzőjű *Cloud of Unknowing*-ra („Tudatlanság felhője”) gondolni, vagy *Norwichi Julianna* (1343?–1416?) misztikusra. A 13. század legjelentősebb jogászaiban egyben egyházi elöljárók is voltak: *Henry de Bracton* (1210–1268?) a legmagasabb egyházi és állami tisztségeket töltötte be; *Hugh de Pateshull* (†1241), Coventry és Lichfield püspöke, királyi tisztségviselő, aki halála előtt néhány évig lord főkincstárnokként is szolgált; *William de Raley* püspök (†1250), a King’s Bench főbírájává választották 1234-ben.

A kettő egyfajta ötvözetét kínáló céhek (világi tudás és keresztény célok) megmutatják, hogy nem egy szakmai szervezetnek voltak vallásos „*mellékzöngéi*”, hanem a két tevékenység egyszerre, egymás mellett létezett, legalábbis ennek az eldöntésében a szakértők között nincs konszenzus. Írásom címében, mely a vallási szakrális vetületet emeli ki, annyiban tükröződnek a céhekkel kapcsolatos általános téveszmék, amennyiben igaz, hogy a vallásos tevékenységek és célok nem elsődlegesek. A középkori céhek tagjai – legyenek akár mesteremberek, kereskedők vagy jogászok – azt a legfőbb jót tartották fő céljuknak, ami vallásos meggyőződésük homlokterében állt: üdvözülni, elkerülni a tisztítóhelyet és az üdvözüléshez – a céh tevékenységén keresztül is – hozzásegíteni másokat.

Felhasznált irodalom és források

APPLEBAUM, Herbert: *The Concept of Work – Ancient, Medieval, and Modern*. New York 1992

⁴² Apostolok Cselekedetei 22:4.

⁴³ TARNAS, A nyugati gondolat stációi 195–196.

- BAGI Zoltán Péter: Bevezetés. In: BAGI Zoltán Péter – VAJK Borbála Krisztina (szerk., ford., jegyzetekkel és mutatókkal ellátta): Győri céhes kiváltságlevelek a 16-18. századból 1. köt. A győri német varga, fazekas, süveggyártó és takács céhek kiváltságlevelei. Győr 2021, 6–17.
- BARNA A. – HORVÁTH A. – MÁTHÉ G. – TÓTH Z.: Magyar állam- és jogtörténet. Budapest 2014
- BUJI Ferenc (szerk. és a bevezetőt írta): Metaphysicum et Politicum. A magyar tradicionális iskola bibliográfiája. Budapest 2008
- LÁSZLÓ Virgil – MÉZES Zsolt László: Az embernek önmagát a legnehezebb alakítania. Beszélgetés Buji Ferencsel. Kairosz – a jelenlét folyóirata, 2003–2004/3. sz. 47–55.
- MEADOWS, Paul: A Sourcebook of English History From the Earliest Times to 1800. London 2019
- Online Etymology Dictionary: Guild, <https://www.etymonline.com/search?q=guild> (2022. 11. 20.)
- Online Etymology Dictionary: Journeyman, <https://www.etymonline.com/search?q=journeyman> (2022. 11. 20.)
- POOLEY, Ernest: The Guilds of the City of London. Glasgow 1945
- RENARD, Georges: Guilds in the Middle Ages. Scotts Valley 2014
- RICHARDSON, Gary: Guilds, laws, and markets for manufactured merchandise in late-medieval England. Explorations in Economic History 2004/41. sz. 1–25.
- RICHARDSON, Gary: Craft Guilds and Christianity in Late-Medieval England. Rationality and Society 2005/17. sz. 139–189.
- RICHARDSON, Gary: Religion, Longevity, and Cooperation: The Case of the Craft Guild. Journal of Economic Behavior and Organization 2009/71. sz. 172–186.
- RIGÓ Balázs: Guild Support in Hungary (1307–1872) In: HELLWEGE, Ph. (szerk.): Professional Guilds and the History of Insurance: A Comparative Analysis. Berlin 2020, 240–271.
- SELIGMAN, Edwin R. A.: Two Chapters on the Medieval Guilds of England. London 2018
- STEFON, Matt: Guild. Encyclopædia Britannica, <https://www.britannica.com/money/topic/guild-trade-association> (2023. 07. 20.)
- TARNAS, Robert: A nyugati gondolat stációi. Budapest 1995
- THRUPP, Sylvia: The Merchant Class of Medieval London. Ann Arbor 1989